

(ה) כי יודע אלהים * כל אומן שונא * את בני אומנותו, מן העץ אכל * וברא את העולם.¹⁶⁴ והייתם כאלהים, יוצרי עולמות *.

(ו) ותרא האשה, ראתה דבריו של נחש¹⁶⁵ והנאו לה והאמינתו * כי טוב העץ, להיות כאלהים. וכי תאזה הוא לעיניכם, (כמו שאמר לה) ונפקחו עיניכם¹⁶⁷. ונתמך להשכיל, (כמו שאמר לה) יודעי טוב ורע¹⁶⁷. ותתן גם לאישה עמה * שלא תמות היא ויחיה הוא, וישא אשה אחרת * גם, לרבות כל בהמה וחיה¹⁶⁸.

(ז) ותפקחנה עיני שניהם, לענין ההכמה דבר הכתוב ולא לענין ראייה ממש, וסוף המקרא [וסופו]¹⁶⁹ מוכיח * יודעי כי עירימים הם, אף הסומא יודע כשהוא ערום, אלא מהו "יודעו כי עירומים הם", מצוה אחת היתה בידם ונתערטלו הימנה¹⁶⁹. עלה תאנה, הוא העץ שאכלו כמנו, בדבר שנתקלקלו בו נתקנו¹⁶¹, אבל שאר העצים מנעום מליטול עליהם *. ומפני מה לא נתפרסם העץ, שאין הקב"ה תפץ להגנות בריה שלא יכלימוה * ויאמרו : זהו שלקה העולם על ידו. מדרש רבי תנחומא¹⁶².

(ח) וישמעו, יש מדרשי אגדה רבים וכבר סדרום רבותינו על מכונם בב"ר ושאר מדרשות¹⁶⁸ ואני * לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המישבת דברי המקרא¹⁶⁴

154 ב"ר יט, ד. — "העולם" כן בב"ר, ובד"ר : "עולמו". 155 שם. ורבינו מוסיף ביאור "והנאו לה והאמינתו". 156 (כמו שאמר לה) "ליחא בכ"י ובד"ר" : 157 לעיל פסוק ה. 158 ב"ר יט ה. וקיימא בנפשה : תמות נפשי עם פלשהים (משכיל לרוד). 159 "וסוף המקרא [וסופו]", בכ"י רק : "וסופו" (בלי סוגריים), וכן הוא בפרסו ראשון. גם הלבוש מעתיק לשון רש"י כן. 160 ב"ר יט, ו (שם רק : "אפילו מצוה אחת וכו'"). ורש"י הקדים בביאורו : "אף הסומא יודע וכו'". 161 וברכות מ א. 162 תנחומא וירא יד : אכר הקב"ה אני כשבראתי את יולמי לא בקשתי להגות לבריה ולא פירסמתי לבאי עולם מה היה האילן שאכל ממנו אדם הראשון. ועיין ג"כ בב"ר סוף פט"ו. ועיין מכאן ציון 14. 163 "ושאר מדרשות" (בלי סוגריים), כן בכ"י, ובד"ר. בבבלינו : "ובשאר מדרשות)". 164

דבר¹⁶⁰ דבור על אפניו¹⁶⁰, ובמשמעו¹⁶⁷, שמעו את קול הקב"ה * שהיה מתהלך בגן. לרוח היום לאותו רוח שהשמש באה משם¹⁶⁸ וזו היא מערבית שלפנות ערב הבה במערב, והם סרחו בעצירת¹⁶⁹.

(ט) איבה, יודע היה היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברים, שלא יהא גבהל להשיב * אם יענישוהו פתאום¹⁷⁰. וכן בקין אמר לו : אי הבל אחיך¹⁷¹, וכן בבלעם¹⁷² : מי האנשים האלה עמך¹⁷³, ליכנס עמכם¹⁷⁴ בדברים *, וכן בחזקיה בשלחי אויל מרודך *.

(יא) מי הגיד לך, מאין לך לדעת * מה בוית יש בעומד¹⁷⁵ ערום. המן העץ, בתמיה.

(יב) אשר נתת עמדי, כאן כפר בטובה *.

(יג) השיאני, הטעני *, כמו : אל ישיא אתכם חזקיה¹⁷⁶.

(יד) כי עשית זאת, מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית, שאילו שאלו * למה

דברי המקרא, בד"ר : "המיושבת על" (השאר מטושטש). בכ"י "המישבת דבר המקרא". 165 "דבר", בד"ר : "ושמעו דבר", ובכ"י רק : "ושמעו". — פי' "ושמעו" שומע את שניהם (פשוטו והאגדה המיושבת על דברי המקרא), כל אחד על אפניו. 166 "אפניו", בד"ר : "אופניו". ובמקרא (משלי כה, יא) : דבר דבור על אפניו. 167 "ובמשמעו", כן בד"ר ובבבלינו : "וישמעו, מה שמעו" [ומשמעו], וכל זה מיותר שכבר כתב הד"ה "וישמעו", והלשון שבד"ר וכ"י נוה יורה. 168 "משמם", כן נכון ע"פ ד"ר וכו'. ברלינר מוסיף : "לשם" — בב"ר יט, ת, מביא ועד שניה שהיא רוח מורחית, וכנראה שהיא גרסת "לשם" שברלינר מביא. 169 סנהדרין לה, ב. 170 עיין מסכת דרך ארץ רבה פ"ה (הובא בת"ש אות נא). 171 להלן ד, ט. 172 "בבלעם", בד"ר ובכ"י : "לבלעם", 173 במדבר כב, ט. 174 "עממם", בד"ר ובכ"י : "עמו". 175 "בעמדי", ליחא בכ"י. 176 דברי הימים —

בדפוס ראשון). שפעו את קול הקב"ה, תיקן בזה דלא תימא ד"מתהלך" קאי על ה' דהיינו קול הליכה של הקב"ה שמעו אלא דהליכה קאי על הקול, וע"כ הוסיף רש"י תיבת "שהיה" כדי ללמד שהיה הקול מתהלך, וכן איתא במדרש (ב"ר יט, יב) א"ל תחליפי שמענו שיש הלוך לקול, שנאמר וישמעו את קול ה' אלקים מתהלך (דברי דה). וכן בלבוש : "כי כביכול על הש"י אתו נופל לומר לשון הליכה שאינו גשם, אבל הקול הוא דבר גמרא ועליו שייך לומר לשון הליכה". שלא יהא נבהל להשיב ויאמר אני הרגתיו וחטאתי לך (לשון רש"י להלן ד, ט).

ליכנס עמכם בדברים, ובפרשת בלק פירש"י להטעות לרשע בא שיאמר שאין הבל גלוי לפניו. ונראה שזה שאמר רש"י נכנס עמו בדברים ודאי בכלהו אמרינו כן, אלא שיש חילוק בטעם, דבמקום שנאמר עונש כגון באדם וקין וחזקיה אז הוה הטעם שיצדיק הדיו על עצמו ולכן נכנס עמו בדברים שיאמר לו כזאת עשית וראוי לך העונש, אבל בבלעם לא נאמר שום עונש א"כ למה נכנס עמו בדברים, אלא בשביל להטעות לרשע (דברי דוד, בפ' בלק). כשלוחי אויל מרודך,

ויבא ישעיהו הנביא אל המלך חזקיהו ויאמר אליו מה אמרו האנשים האלה ומהו יבוא אליך (מלכים"ב, כ, יד). והנה ישע"י היה נביאי של מקום וודאי ידע, אלא ליכנס עמו בדברים. — "אויל מרודך", בספר מלכים הוא נקרא "בראדך", ובישע"י (לט, א) "מרודך", ואויל מרודך הוא מלך בבל שמהלך אחרי נבוכדנצר שנתים ימים (מלכים"ב, כה, כז, ירמ"י נב, לא), וזה היה זמן רב אחרי חזקיהו וצ"ל שיש כאן טעות המעתיק (ובדפוס ראשון תיבת "אויל" לא ברורה). לך לדעת, הוקשה לו מה הגדה צריך לידע שהוא ערום, לכן פירש מאין לך (דבק טוב). כאן כפר בטובה, אשר נתת עמדי לשון גנאי הוא שתולה הקלקלה במתנות של מקום והוא עשאה לו לעור (רש"י ע"ז ה, ב). — בד"ר מוסיף לנכון תיבת "האשה" בלשון ד"ה — האשה אשר נתת עמדי, ונוסח זה עדיף כי נפירתו בטובה היתה שח' נתן לו את האשה. השעני, הטעה אותי, שגל בטעות דמיון כוונת לעולם (פירוש מהר"ם, ב"ר יט, יב). שאילו שאלו וכו', לפי נשם שאמר לאשה מה זאת עשית היה ראוי שיאמר ג"כ לנחש

כי יודע אלקים, תיבת "אלקים" היא על פי דפוס ראשון, ונוסחה זו מאירה את ביאור רבינו (כל אומן וכו') ביתר שאת מי הוא האומן המכוון כאן. ובתענית כ, ב : "לך ואמור לאומן שעשאני", והנה גם שם האומן הוא הש"י. כל אומן שונא וכו', ב"ר יט, ד. דאם לא כן מפני "כי יודע אלקים וגו' והייתם כאלקים", אדרבה היא הנותנה שיצוה לאכול ממנו כדי שיהיו כאלקים להנין ולהשכיל (רא"ם). — "כל אומן", בדפוס ראשון : "דכל אומן". מן העץ אכל, צ"ל שהנחש אמר שהג"ע הוא קודם לבריאת העולם (נהלת יעקב). עולמות, אחרים (ב"ר יט, ד). והאמינתו, דמלת "ותרא" אי אפשר להתפרש בהרגשה חושית שאכלה ממנו והרגישה טוב טעמו, מפני הכתוב אחריו "ותקח מפריו ותאכל", ויחוייב מזה לפרש "ותרא" על ההבנה השכלית (רא"ם). עמה, תיבת זו היא ע"פ ד"ר, ונוסחה זו היא הנכונה, דיעיין בביאור הסמוך דרש"י יסד את ביאורו על תיבת "עמה", שרצונה היה שבעלה יהיה תמיד עמה, כלומר